

2. Лише Церква могла поширити свою ідеологію, а разом з нею і наукову інформацію на територію всього християнського світу з посередництвом церковної структури, а також через викладачів середньовічних університетів, що також були пов'язані із церковною діяльністю.

3. Тривалий час уся книжкова справа в межах пост-Римського світу розвивалась (а отже і перебувала під контролем) монастирсько-церковної системи.

4. Церква у своїй діяльності не лише спиралась на християнську ідеологію, але й відкривала світу дохристиянську культуру та традицію, попередньо адаптувавши її до потреб християнства. У такий спосіб відбулася рецепція римського права та повернення Аристотеля в науку середніх віків.

Особливе становище Церкви в феодальному суспільстві, а також характер її взаємодії із середньовічною сакралізованою державою вплинуло на розвиток політико-правової системи середніх віків, а також в значній мірі підготувало теорію та практику для правових систем сучасності. Саме тому дослідження середньовічної Церкви-держави може допомогти глибшому розумінню теорії та історії держави та права.

Література

1. D.Kagan S.Ozment F.M.Turner *The Western heritage*. N.Y.Macmillan, 1987
2. Gloria K.Fiero *The Humanistic tradition. s.e.2 Medieval Europe and the World Beyond*. Brown and Benchmark, 1995
3. B.Tierney. *The Middle Ages. Vol. I. Sources of Medieval History*. McGraw-Hill, 1992
4. *World Civilizations. Vol. I / edited by D.Sherman. a. Tom Grunfeld*. McGraw-Hill, 1994

Д.Прутян,

студент III курсу

Одеської національної юридичної академії

“ПРАВА ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД” – ПАМ'ЯТНИК ПРАВА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Універсалом від 16 травня 1721р. гетьман П. Скоропадський створив спеціальну комісію для перекладу українською мовою “правних книг” (Статуту Великого Князівства Литовського, “Зерцало Саксонів” і “Порядку” В.Гроїцького) з “польського діалекту на наше русское наречіє”. Переклад “правних книг” було доручено писареві Гадяцького полку О.Ситенському, “значковому товарищу” З.Рощаковському та їхнім помічникам А.Піщанському і Г.Балесному. Переклад трьох величезних юридичних збірників потребував чималих зусиль і цілком зрозуміло, що чотири особи не спромоглися його завершити.

На необхідність упорядкування чинних законів звертав увагу гетьман Данило Апостол; у поданому до Верховної таємної ради проекті нового договору першим пунктом висунув умову затвердження давніх прав та вольностей, аби “український народ судився за своїми правами у своїх судах через вибраних суддів”. Російський уряд і сам був зацікавлений у цьому, оскільки мав намір через кодифікації скасувати розходження, які на той час існували між царським законодавством і чинним у Гетьманщині правом. У зв'язку з цим 22 серпня 1728р. російський уряд видав указ, відомий під назвою “Рішучі пункти гетьману Данилу Апостолу”. У розділі 20 цих пунктів зазначалося: “Нижче І.І.В. донесено, що малоросійський народ судят різними правами, якими цими словами названі: Магдебурзькі та Саксонські статuti, із яких одні з одним не погоджують, із чого може бути судами не без втручання, того ради І.І.В. видав для користі правосуддя малоросійського ті права, за якими судиться малоросійський народ, перекласти на великоросійську мову і визначити із таких, скільки персон постійно, здібних і знатних людей, для зводу тих трьох прав в одне і для апробації прислати до двору І.І.В.”.

На мою думку причини кодифікації законодавства Гетьманщини можна поділяти на об'єктивні і суб'єктивні. До об'єктивних відносяться інтенсивний розвиток соціально-економічних відносин у другій половині 17- першій пол. 18ст., які потребували правового врегулювання, а до суб'єктивних - чинність різних правових норм, які мали різне походження і суперечили одна одній. Виникла конче потреба їх узгодити, скоротити, переробити відповідно до нових умов, спричинених значним економічним розвитком.

Минуло понад 150 років, як у резиденції гетьманів лівобережної України, древньому Глухові, була завершена робота над “Правами, за якими судиться малоросійський народ”. Ним передбачалося врегулювати широкий спектр суспільних відносин, встановити юридичні санкції за вчинені злочини та інші правопорушення, закріпити порядок діяльності судових органів тощо.

Протиріччя між новою соціальною ієрархією, що більше відповідала корпоративному суспільству, та військовою республікою, якою організаційно була Гетьманщина, висунуло численні проблеми внутрішнього характеру. Значно ускладнилась праця козацьких судів з початком 18ст. До того ж персональний склад судів, втративши під час тривалої війни старі досвідчені кадри, не відповідав вимогам часу і нових обставин.

8 липня 1743р. члени кодифікаційної комісії на пленумі, скликаному Генеральною військовою канцелярією, підписали проект Кодексу українського права під назвою “Права за якими судиться малоросійський народ”.

Цей кодекс мав чітку структуру і складався з 30 глав, які поділялися на 532 артикули і 1607 пунктів.

Кодифікаційна комісія спочатку мала намір назвати цей проект “Книга прав малоросійського народу”, однак через заборону Генеральної канцелярії змуслена була вжити назву “Права за якими судиться малоросійський народ”.

Генеральна військова канцелярія подала проект Кодексу генерал-губернатору Г.Бібікову, який з невідомих причин затримав його майже на рік, до Сенату на остаточне офіційне затвердження “Права...” потрапили лише 7 липня 1744р. Відповідь надійшла через 12 років - після відновлення інституту гетьманства. Указом від 20 травня 1756р. проект Кодексу було повернено на повторний з метою внесення змін відповідно до нових вимог часу. З цієї метою наступні роки створювались декілька комісій, але жодна з них не мала успіхів у своїй роботі.

Незважаючи на об'єктивну невдачу кодифікації, “Права” зберігають свою цінність як свідчення тягlosti історичного процесу, усвідомлення своєї етнічної, а насамперед, політичної окремості провідною верствою українського суспільства 18ст.

Всі 30 розділів є різноманітними як за змістом, так і системою викладу, розміром, концентрацією нормативного матеріалу. Практично жоден з розділів “Права” не можна трактувати як повну систематичну збірку галузевих норм (звичайно, наскільки термін “галузевий” взагалі прийнятний до визначення юридичних категорій 18ст.).

Розділ 1-ий “О силе и важности прав малоросійских”. Єдиний артикул, базований на 1 артикулі.

Компетенція “Прав” визначена досить загальною: вони мають бути застосовані до всіх справ, що підлягають “суду та розправі”. Сфера ж дії поширюється на дві категорії населення: “природних малоросіян” та “нетутешніх”.

Розділ 2-й "О чести Божей" цілком побудований на фабулах німецького права. За винятком першого пункту арт. 1, який є загальною сентенцією почтивості, всі шість артикулів містять норми кримінального права, трактуючи злочини проти віри та визначаючи покарання за них.

Розділ 3-й "О височайшей чести и власти монаршей" за викладенням у ньому нормативним матеріалом знаходиться на межі державного та кримінального права. У 1 арт. проголошено богоданність монаршої влади та належність йому виключної законодавчої і вищої судової влади. Далі арт.2-14 визначають злочини проти особи Господаря та, в його особі, проти держави і покарання за них. Зокрема йдеться про зраду, беззачення або вбивство послів, фальшування грамот, печаток, грошей тощо. Лише арт.6 має скоріше процесуальний характер, де досить загально обумовлені докази злочинів проти маєстату. Нарешті арт.15 проголошує недоторканість "державних маєтків". За виключенням арт.1, який засновано на Саксонському Зерцалі, розділ спирається на статутове право.

Наступний 5-й розділ, тяжіє в цілому до попереднього, проте водночас складає окрему галузь права – право військове. Він має назву "О службе государевой воинской и о порядке воинском" і визначає не лише порядок відправи основного обов'язку кожної благонародженої, осілої і повнолітньої особи чоловічої статі, але й регламентує процедуру походу, включно зі збором та розпуском підрозділів, включає настанови щодо злочинів, заподіяних підчас війни або походу.

Розділ 6-ий "О судах духовным чинам с мирскими и о приходских священниках" виглядає досить штучним відголосом болючої і актуальної проблематики. Перший артикул, скоріше процесуального характеру, розмежовує компетенцію духовного та світських судів. Третій трактує практику призначення приходських священників.

Розділи 7,8 та 9 (також 25) присвячені судустрою і процесуальному праву. Це найбільша за обсягом та найдетальніша за викладом частина Кодексу. Незважаючи на певне виокремлення цієї галузі права, вона ще не знає поділу на процес кримінальний, цивільний. Але логіку у розподілі нормативного матеріалу між розділами все ж можна простежити. Перший з них "О судах, судьях и других персонах к суду подлежащих и о содержании правового порядка в делах судебных" є увідною, загальнодекларативною частиною процесу. Крім трактування понять права, справедливості, суду тут встановлюється ієрархія судів, їхня компетенція, підсудність у різноманітних справах, судові штати, строки судових засідань.

Основне навантаження припадає на розділ 8 ("О челобидчике и ответчике, також и о судовом процессе..."), який деталізує судову процедуру розгляду цивільних справ, залишаючи кримінальні розділові 25-му. Перші кілька артикулів (1-6) визначають поняття позивача та відповідача, права та обов'язки одного перед одним та щодо суду, визначають відповідальність за їх порушення. Арт. 7-11 присвячено інституту адвокатури. Далі регламентується власне судовий процес, починаючи від подання позову до виконання вироку. Ці норми базуються переважно на 4 розділі Литовського статуту, а також на Порядку та Саксоні, іноді з паралельними посиланнями.

Розділ 10 відкриває найбільшу – цивільну - частину Кодексу, присвячену шлюбному праву. Крім кількох загально декларативних артикулів, це в основному норми, що стосуються права власності подружжя, частково перекриваючи і спадкове право. Земельна власність як база економічної сили та політичної влади, як умова незалежності до військового стану, а у нашому випадку навіть просто вільного стану, визначила всі сфери соціальних відносин, у тому числі і шлюбно-спадкові.

Решта нормативів 10 розділу присвячено переважно інститутам приданого і віна та регламентації успадкування останніх, що тісно пов'язано з розглянутим вище. Практично весь розділ побудований на матеріалі Литовського статуту та Саксону.

11 розділ присвячений інституту опіки. Слід зазначити, що 18-ліття для чоловіка на відміну від Литовського статуту є віком набуття повної дієздатності, а, отже, і право повного розпорядження нерухомим майном включно з правом, що, відповідно, тягне за собою і обов'язкове несення військової служби. Кодекс визначає кілька категорій осіб, які підлягають опіці а саме: сироти, марнотратники, божевільні.

Регулюються обов'язки опікуна та процедура його звітності, зміна опікуна, який заподіяв шкоду підопічному, і відповідного відшкодування збитків.

Розділ 12, 13 присвячені спадковому праву: 12 - успадкуванню за заповітом, 13 - успадкуванню на підставі кровної спорідненості. Кодекс чітко регламентує випадки відчуження майна за заповітом. Основним принципом тут є збереження отчини у володінні роду.

Арт. 2 визначає категорії осіб, які не мають права заповідати ця заборона спричинена частковою чи повною не дієздатністю, або частковим чи умовним (обмеженням) правом власності.

Невеликий за обсягом розділ 15, заснований цілком на німецькому праві, присвячується договорам найму та оренди нерухомого майна. Арт. 1 зрівнює акт письмового або усного договору найму з законом. Зобов'язання, відповідно, впливають безпосередньо з договору, і лише порушення договору, права власності або володіння, заподіяння шкоди засобом виробництва, передається у регулювання закону.

16-ий "О долгах, закладах, поруках, поклаже и о аресте" - один з най більших у Кодексі, продовжує трактувати зобов'язальне право, торкаючись, зокрема, і застави. Переважна більшість нормативного матеріалу розпозичена з німецького права.

Три наступні розділи присвячені праву земельному розумінні: розділ 17 – земельному праву, розділ 18 – водному, 19 – містить норми, що торкаються лісів та лісних промислів і угідь, а також міських сервітутів.

Невеликий розділ 18, розглядає питання про судноплавні та портові ріки, межі на річках, греблі, млини, стави і сіножаті.

Розділ 19. Більшість нормативів розділу стосуються сервітутів, тобто права користування чужим майном, сервітутів проходу та проїзду через чужі землі і ліси та користування останніми. Категорично заборонено цілеспрямований поруб дерева та полювання у межах чужих фронтів. Міститься сусідське право та право міських сервітутів. Включаються протипожежні правила та говориться про навмисних підпалювачів.

Наступні шість розділів – з 20 по 25 – в цілому присвячено кримінальному праву. Лише розділ 22 частково містить ще й процесуальні і адміністративні норми, а розділ 25 – процесуальні.

Система покарань тісно пов'язана з системою класифікацій самих злочинів. Так, Кодексу відомі три категорії вбивства – навмисне, ненавмисне та випадкове, у свою чергу, навмисні розподіляються на звичайні та кваліфіковані. На кваліфікацію злочину позбавлення життя впливає відношення суб'єкта злочину до об'єкту: станова належність, родинний та службовий зв'язок. На кваліфікацію тяжкості злочину впливали також і спосіб (підступ, таємність, насильство), засоби (небезпечне або незвичайне знаряддя, отрута) і обставини (вночі, у банді). Обтяжуючими визнаються моменти професійності та рецидиву, наявності злої волі ("зі злоби і ярості"). Хоча практично будь-яке вбивство і тягнуло за собою для злочинця позбавлення життя, обтяжуючі обставини впливали на суворість смертної кари.

Збеззачення, або "безчестя", Кодекс розподіляє на три категорії: зневага словесна, письмова та діями.

Слід відзначити ще й норму про подвійну головщину та плату за безчестя жінці, що є очевидним пережитком, пов'язаним з поглядом на жінку як на потенційного "виробника вояків".

Розділ 26 містить засади адміністративного права міст та містечок на магдебурзькому праві, що надано державою або власниками. "Права" традиційно поділяють такі поселення на "упривілейовані" та "ратушні".

Розділ 27 регулює відносини між господарем та слугою. Більшість норм стосується найманців, тобто особисто вільних осіб, які відправляють службу на підставі договору за певну зарплатню.

Підставою для складення норм розділу були в основному Jus Municipale та Литовський статут.

У шести артикулах розділу 28 сконцентроване торговельне право. Тут міститься регламентація "купецьких" договорів (контрактів), торгівлі на ярмарках і торгах, купівлі і продажу рухомих речей для них, відшкодування та повернення товарів з дефектами.

Розділ 29 регламентує сільський судовий порядок, зокрема, забороняє розгляд справ хліборобів під час жнив та косовиці, встановлює права сільської громади щодо суду над сторонніми особами у дрібних справах, кругову поруку за борги, виправлені на громадські потреби, та відповідальність за шкоду, заподіяну худобою. Арт. 3 містить цілий статут про громадських пастухів та стадників, орачів, погоничів.

Нарешті 30 розділ Кодексу визначає правове становище циган, татар, євреїв та інших "невірних". Зокрема, встановлюється покарання за вбивство, поранення та образу честі як з боку "невірних" щодо християн, так і навпаки. У цілому спостерігаємо суттєве обмеження в правах цих категорій населення держави, яке, втім, тягнеться з часів Литовського статуту.

Процесуальне (судове) право поділяється на дві загальні частини – судовий устрій та судовий процес. Принциповою засадою у процесуальному праві є відсутність поділу на процес цивільний і кримінальний, що можна пояснити домінуванням приватного інтересу взагалі та в процесі зокрема.

Судовий устрій за Кодексом передбачає дві категорії судів – загальні та спеціальні. До першої належать (за обсягом компетенцій та принципом зверхності): 1) сільські; 2) ратушні; 3) магістратські; 4) сотенні; 5) полкові; 6) полкові; канцелярії; 7) Генеральний суд; та 8) Генеральна військова канцелярія. Серед судів спеціальних кодекс виділяє 1) третейський, 2) полюбовний чи мировий, 3) духовний, 4) ярмарковий (або торговельний) суд. Серед судових урядовців, крім суддів, Кодекс називає судового писаря та водного, тобто судового виконавця. До складу судової системи треба віднести і повірених, тобто адвокатів.

О.Славський,
студент I курсу
Одеської національної юридичної академії

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЛАД СКІФСЬКОГО ЦАРСТВА

Історично північне Причорномор'я – це територія, на якій з глибокої давнини відбувалися масштабні історичні події, пов'язані з мешканням і переміщенням народів. Тут зароджувалися, розвивалися, гинули, змінювалися різні держави, а вивчаючи минуле державно-правових інститутів, історія держави та права України допомагає визначити закономірності їхнього розвитку [8. 15].

У I тис. до н.е. на сучасних українських землях відбулись бурхливі події. З'явилися нові етнічні спільноти, про які є згадки у письмових джерелах Стародавньої Греції, Візантії тощо. На особливу увагу заслуговують скіфи [5.26]. Вони вміли не тільки обробляти залізо та виготовляти міцну зброю, а й мали значні навички у військовій справі. Скіфи у VIII ст. зуміли підкорити інші племена, що раніше жили на Україні [4.58].

До VII ст. до н.е. у скіфів складається могутній племінний союз. Відомості про основні племена, які входили у цей союз, дає грецький історик Геродот (V ст. до н.е.). Він стверджує: "Головним, найчисленнішим племенем були скіфи царські, які вважають інших скіфів своїми рабами. Жили вони на лівому березі нижньої течії Дніпра, аж до Азовського моря і нижнього Дону, а також у степовому Криму" [2.101]. На правому березі нижнього Дніпра мешкали скіфи – кочівники. Між Інгулом і Дніпром разом з кочівниками жили скіфи – землероби. У басейні Південного Бугу, поблизу грецького міста Ольвії, мешкали елліноскіфи. І, нарешті, на Північ від царських скіфів, скоріш за все в межах степової смуги України, жили скіфи – орачі. На думку деяких вчених, скіфів – орачів можна вважати пращурами українського народу [13.16].

Значно прискорила зміни, що називали у скіфському суспільстві, війна скіфів із військами перського царя Дарія I в 514 – 513 рр. до н.е. У цій боротьбі кочові племена, насамперед скіфи царські, виступили на захист усього союзу та перемогли Дарія I, чим забезпечили собі панівне становище серед племен. Це дало їм можливість експлуатувати землеробські племена, вимагати від них данину. Значно зміцнилася після перемоги влада царів і військової знаті [12.13].

До IV ст. до н.е. цар Атей зумів об'єднати під своєю владою майже всю країну від Азовського моря до Дунаю і перетворити Скіфію в могутнє царство [15.93]. Центр держави Атея був розташований на нижньому Дніпрі, так зване Каменське городище (виникло приблизно у V ст. до н.е.).

Однак сутички скіфів у 339 р. до н.е. з македонським царем Філіппом II закінчилися поразкою і загибеллю 90-річного царя Атея. Царство скіфів збереглося, але розміри його значно зменшилися. Скіфія залишалася все ще сильною з економічного та воєнного поглядів. Царство, створене Атеєм, існувало близько півтора століть – з IV до III ст. до н.е. [7.53].

У скіфському суспільстві вже можна виявити ознаки, що свідчать про розклад родового ладу. З середовища вільних общинників – кочових скотарів і осілих землеробів – виокремилася родоплемінна знать. А основними виконавцями були прості кочовики, землероби. З'являються у скіфів і раби, яких вони захоплювали під час численних військових походів. Щоправда, роль рабської праці у Скіфії була незначною [1.263]. Важливим чинником, що прискорив формування класової структури у скіфів, була грецька колонізація, яка сприяла поширенню тут досягнень античної цивілізації, розвитку торгівлі [9. 22].

Слід зазначити, що процес накопичення великих багатств у скіфському суспільстві активно сприяв створенню рабовласницької держави на чолі з царем. Влада царя передавалася у спадок та, за уявою скіфів, мала характер божественної. Вона обмежувалась союзною радою та народними зборами [10.13]. Тобто, можна казати, що організація управління мала форму воєнної демократії [3.24].

Навколо царя функціонував апарат державного управління. Як і в інших народів він складався з найближчих родичів правителя та його особистих слуг, переважно військових. Існувала також царська рада [11.508].

Державна структура у скіфському царстві значною мірою відрізнялася від розвинутих рабовласницьких або феодалних держав, хоча за своїми функціями – підтримання відносин землеволодіння і панування, зміцнення верховної влади – вона вже була політичною організацією (перші паростки державності на території сучасної України) [14.137].

Основним джерелом права у скіфів був звичай, перетворений відповідно до інтересів правлячої верхівки на звичаєве право. Скіфи, за Геродотом, ревниво уникали запозичення чужоземних звичаїв, особливо в греків [2.101]. Скіфська культура